

KOMMENTÁR EGY VITÁHOZ

Hozzászólás Szabó Márton Közpolitikai diskurzuselemzés
című tanulmányához

Illés Gábor

(tudományos segédmunkatárs, MTA TK Politikatudományi Intézet)

A Politikatudományi Szemle hasábjain vita bontakozott ki Szabó Márton diszkurzív közpolitika-elemzésről írt tanulmányáról (Szabó, 2012). Az eredeti írás és a vitacikkek, túl a konkrét közpolitikai problémák vizsgálatán, általános, szemléletmódbeli kérdéseket is felvetnek, jól demonstrálják ugyanis a diszkurzív és a hagyományosabb objektivisták megközelítésmód közötti különbségeket. Előbbihez Szabó tanulmánya mellett Pál Gábor hozzászólása sorolható (Pál, 2013), míg utóbbit Gajdusчек György képviseli (Gajdusчек, 2013). Nyilvánvalóan ez képezi a vita alapvető törésvonalát. A következőkben elsődlegesen a vita (politikai) ismeretelméleti dimenziójával kapcsolatban szeretnék kifejteni néhány gondolatot.¹ Ezt az is indokolhatja, hogy a Gajdusчек által felvetett – megítélésem szerint releváns és fontos – problémák egy programmatikus, új módszert megismertetni szándékozó tanulmánnyal kapcsolatban merültek fel, amelyben a szerző elsődleges célja nem lehetett elméleti előfeltevései minden részletének kifejtése (megtette ezt egyébként sok más helyen). A tárgyalandó problémák és a vitahozzászólás természetéből adódóan céloom nem lehet több, mint illusztratív módon jelezni néhány részprobléma feltételezhető mélységét. Teszem mindezt a diszkurzív szemléletmódhoz köz-elállóként.

Egy ilyen jellegű hozzászólásnak az adhat értelmet, hogy – Pál Gáborral némileg vitázva – úgy vélem, talán nem hiábavaló tudományos ízlésről vitatkozni, feltéve, hogy a hitvita célja nem a másik fél máglyán való megégetése. Wittgensteintől kölcsönözve: addig alighanem van értelme ásni, amíg nem érünk kemény sziklához, ahol az ásó visszahajlik (Wittgenstein, 1998a, 217. §.). Márpedig szerintem a vita jelen állásában még nem ez a helyzet. Annyi hozadéka – reményeim szerint – mindkét vitázó oldal számára lehet egy ilyen jellegű disputának, hogy a feleket saját előfeltevéseik át- illetve továbbgondolására készíti. Ilyen értelemben számomra felettébb hasznos volt Gajdusчек írásának tanulmányozása. A magam részéről tehát azt vallom: *de gustibus est*

disputandum, amennyiben ezt kiegészítjük az *est modus in rebus* követelményével.

OBJEKTÍV VALÓSÁG ÉS SZUBJEKTÍV ÉRTELMEZÉS

Kezdjük az objektív valóság–szubjektív értelmezés ellentétpárnál, ennél a – mint Szabó Márton fogalmaz Ricoeur nyomán (Szabó, 2014a: 15.) – „pusztító dichotómiánál”. Ha jól értem, itt Gajduscheknek az a fő problémája a diszkurzív szemléletmóddal, hogy az szerinte végső soron tagadja az objektív valóság létét, vagy legalábbis annak megismerhetőségét, és ezzel együtt „minden narratíva eleve azonos értékét” tételezi fel. Ennek következtében pedig „kihúzza a talajt a tudományos gondolkodás alól, és – amennyire én ezt meg tudom ítélni – lehetetlenné teszi a racionális érvelést” (Gajduschek, 2013: 118.). Az objektív valóság létének illusztrálására Gajduschek egy kissé ironikus, de kétségkívül szellemes példát hoz fel: „Lehet természetesen az épület szépségéről, funkcionalitásáról, sőt statikai kérdésekről is diskurzust folytatni. Lehet ebben a vitában az építészekét egy véleménynek tekinteni. De én azt hiszem (nem tudom Szabóval ellentétben-e), hogy az épületek statikai törvényszerűségeknek engedelmessé válnak. Ezek figyelembe vételének hiányában ráomlanak, a bennük esetleg éppen ezzel ellentétes narratívát kifejtőkre.” (Uo.) Ezekkel az állításokkal két szempontból szeretnék vitatkozni: egyfelől az objektív valóság fogalmának egy lehetséges differenciálását fogom bemutatni, másfelől pedig egy, az objektív valóság–szubjektív értelmezés merev megkülönböztetését elvető álláspontot illusztrálni. Az előbbinél maradva: mit is jelent ez a bizonyos differenciálás?

Ennek megvilágítása céljából a diszkurzív politikatudományhoz sok tekintetben közelálló szociálkonstruktivista megközelítésmód egyik szerzőjéhez fordulok. Frank Ankersmit a politikai valóság – mint fogalmaz – „genezisének” kulcskategóriáját a *representation* fogalmában látja, amely magyarrá kétféleképpen fordítható: képviselőként és megjelenítésként (Ankersmit, 1997: 21–63.). Számunkra itt nyilván az utóbbi aspektus fontos, ez alapján állítja ugyanis szembe a szerző a politikai, esztétikai és történelmi valóságot a fizikai valósággal: „A fizikai valósággal szemben, amelyet úgy kell vennünk ahogy az van [...] itt egy olyan valósággal állunk szemben, amely a formájára, terjedelmére, méretére és a benne érvényes törvényekre nézve olyan változékony és sokféle, mint a stílusok a művészettörténetben.” (Ankersmit, 1997, 48.). Az esztétikai, történelmi és politikai valóságban tehát megkerülhetetlen az – egy Szabó Márton által gyakran alkalmazott kifejezést alkalmazva – értelemkonstrukciók szerepe, amelyek a három tevékenységformához illeszkedően műalkotásokban, történelmi elbeszélésekben, illetve politikai beszédekben, szövegekben öltönek testet. Ahogyan egy táj önmagában nem határozhatja meg,

honnan is szemléljék és fessék le, úgy egy szöveg értelmezéseként is elégtelen, ha annak pontos *facsimile* másolatát nyújtják át nekünk – ilyen és hasonló példákkal illusztrálja Ankersmit az értelemadás fontosságát. Valószínűleg éppen ezért hangsúlyozza a szerző a reprezentációk – avagy, a témánk szerinti szűkebb jelentésben: értelemkonstrukciók – szelektív voltát, és tudást szervező szerepét. A külső valóság ugyanis igencsak bonyolult, másfelől pedig korántsem beszél önmagáért, magától értetődően, hanem nyitott az értelmezésre. A nézőpontoknak tehát esszenciális szerepe van a társadalmi-politikai valóság megismerésében.² Mindazonáltal – és ez az ankersmiti koncepció másik, számunkra fontos aspektusa – az, hogy a külső (ha mindenáron ragaszkodni akarunk hozzá: objektív) valóság csak az értelemadás révén közelíthető meg számunkra, még korántsem jelenti annak megkérdőjelezését, hogy létezik külső valóság. Alapvetően más a kérdésfeltevés. Avagy, ahogyan Szűcs Zoltán Gábor megjegyzi a politikai tényekkel kapcsolatban: „a konstruktivista álláspont *nem e tények létéről vagy nemlétéről, hanem létrejöttük hogyanjáról* fogalmaz meg kijelentéseket” (Szűcs, 2010, 23.). Mint említettem, Ankersmit is hangsúlyozza, hogy a „politikai valóság genezise” érdekli, nem egy filozófiai idealista pozíció kidolgozása. Az általa – és alighanem a legtöbb konstruktivista szerző által – képviselt nézetet ahhoz hasonlítja, amikor egy vaktérképen berajzolunk néhány politikai határvonalat, és a körbezárt területet elnevezzük mondjuk „Németország”-nak. Vannak tehát mozdíthatatlan vonalak (talán ezek lehetnének Gajduschek „statikai törvényszerűségei”), s a külső valóság ezek formájában „kényszeríti ránk” magát; a politikai határvonalak viszont az értelemadás játéktérét jelzik.

Ha helyesen értem Szabó Márton írásait, sok tekintetben ő is hasonlóan vélekedik az ember valósághoz való viszonyáról. Amit a hermeneutikai háttérű diszkurzív szemléletmód a fentebb ismertetett konstruktivista ismeretelméleti alapálláshoz képest még kiemelten hangsúlyoz, az a nyelv döntő szerepe – folytatva az előbbi metaforát – a politikai határvonalak berajzolásában. Ugyanakkor a határ fogalma értelemszerűen át is rendeződik a nyelv, mint interszubjektív tényező felértékelődésével, hiszen a közösségi konvenció további korlátokat szab az egyéni nézőpontok szabadságának, ezzel egyidőben pedig többé is teszi azokat, mint pusztá „szubjektív értelmezések”. A diszkurzív politikatudományt inspiráló heideggeri–gadameri hermeneutika (Pál, 2004) kapcsán hangsúlyozza Szabó, hogy az a „nyelv és világ egymásrautaltságát állítja, nem pedig azt, hogy minden létező feloldódik a bizonytalan karakterű értelmezésekben”, így értelmezendők Gadamer híres szavai, amelyek szerint „a nyelv voltaképpen létezése abban áll, hogy megmutatkozik benne a világ” (Szabó, 2011, 14.). A Szabó által adaptált gadameri alapállás realista: nem kérdőjelezi meg a tőlünk függetlenül létező világot, állítja viszont, hogy a szavak többek, mint a világ pusztá re-prezentációi; egy Gadamer által is alkalmazott

metafora szerint: a nyelv hasonló a fényhez, amely a színeket láthatóvá teszi (Wachterhauser, 2002, 66–67.). A fentebbiekkel összefüggésben hangsúlyozza Szabó rendre – szemben az általa „törzsökös objektivizmus”-nak nevezett szemléletmóddal –, hogy az ember eleve megismerő létben, értelmezéses állapotban van a politika területén (Szabó, 2003, 15–29.). Ez tulajdonképpen annak a heideggeri nézetnek a politikai valóságra konkretizálása, amely szerint: „nem az a helyzet, hogy az ember »van«, és ezenkívül még alkalmoszerűen szert tesz egy »világ«-hoz viszonyuló létviszonyra”, hanem „a világhoz fűződő kapcsolat felvétele csakis azért lehetséges, mert a jelenvalólét, amint van, világban-benne-lét” (Heidegger, 2007, 77.). Sőt, még a fizikai valósághoz való viszonyunk is elsődlegesen ilyen, nem pedig „természettudományos” jellegű. Alighanem itt jól tetten érhető a hermeneutikai megközelítésmód és az Ankersmit-féle szociálkonstruktivista álláspont közötti egyik különbség. Heidegger egyik példája megvilágító erejű lehet: „Amikor például a földművelésben a déli szél az eső jeleként »érvényes«, akkor ez az »érvényesség« vagy »érték«, amely ehhez a létezőhöz »tapad«, nem ráadás egy magánvalóan már kéznél levőhöz [azaz fizikai létezőhöz – I. G.], a légáramláshoz és egy bizonyos földrajzi irányhoz. A déli szél [...], amely meteorológiailag hozzáférhetővé lehet, *sohasem elsősorban* kéznéllevő, hogy azután alkalmilag átvegye egy előjel funkcióját. Ellenkezőleg, éppen a földművelés körütekintése fedi fel először a déli szelet a maga létében azáltal, hogy számot vet vele.” (Heidegger, 2007, 102.).

Szó sincs tehát a külső valóság létének tagadásáról, mindössze arról, hogy a bennünket körülvevő világ – és annak tárgyai – is elsődlegesen jelentéssel teliek az ember számára³ – kivéve talán az olyan eseteket, amikor valaki beveri a fejét a csukott ajtóba, és ezáltal nyilvánvalóvá válnak számára a fizikai valóság által szabott korlátok, konkrétan az ajtó „kéznéllevőlete” (Safranski, 2000, 230.). A magában létező, külvilággal néha kapcsolatba lépő embert tételző objektív–szubjektív distinkciót a heideggeri koncepcióban a bensőségebb kapcsolatot tételző *jelenvalólét–világ* kettősség váltja fel. Utóbbi kettő nem is választható el élesen egymástól, hiszen a *jelenvalólét* egyben *világban-benne-lét* is, azaz, mint már említettük, az embernek eleve a megismerés az elsődleges létmódja. Ez pedig a társadalmi-politikai valóságra hatványozottan igaz.

A VÉLEMÉNYEK KÖZÖTTI KÜLÖNBSÉGTEVÉS ÉS A SZAKÉRTELEM PROBLÉMÁJA

A fentebb elmondottak fényénél vizsgálva Gajduschek építész-metaforáját, azt kell mondanom, hogy amennyiben azt a külső, fizikai valóság által a politika és az értelmezés számára támasztott korlátokra való utalásként értelmezem, akkor teljes mértékben egyet tudok érteni vele. Arra a kérdésre, miszerint „Vajon meg kell-e építeni a közösségi házat, amely az érdekelteknek leginkább meg-

felel, de nem felel meg a statika szabályainak?” (Gajduschek, 2012: 122.), a válasz nyilvánvaló és egyértelmű „nem”. Amennyiben azonban az építészet fizikai törvényszerűségei és valamiféle általános társadalomtudományi szakértelem közötti analógiáról van szó, úgy már aligha tudnék azonosulni vele.

Szerintem valahogy úgy értelmezhető a társadalommal foglalkozó tudomány és alkalmazott tudomány (avagy szakértelem), ahogyan Szabó Márton írja: „mert a politikában nem létezik egyetlen tárgyilag adott és önmagában identikus „valóságdarab» sem. A politika nem közethalmaz, amit darabolunk, mikroszkóp alá teszünk, vegyi anyagokba merítünk, és így tovább, hogy pontosan ismételhető vizsgálatokkal minél alaposabban megismerjük, kumulálva Földünk összes „közet szakértőjének» tudását, akik számára vizsgálatuk tárgya tőlük függetlenül létezik és ugyanaz, bárhol élnek is. Ezért a „politikai tárgy» megismerése nem ugyanolyan természetű valóság megismerése mint az objektív természeti dolgok lényegének és működési törvényeinek a feltárása. A társadalom és a politika, az emberek és közösségek jelenléte folytán, valójában az általunk ismert legbonyolultabb valóságot jelenti, ezért megismerése tudományosan is nehezebb feladat, mint mondjuk a »közetvizsgálat«. (Szabó, 2014a, 89.)

A társadalmi valóság tehát először is sokkal bonyolultabb, mint egy egyszerű statikai számítás; továbbá természetét tekintve más, ebből következően a rá irányuló vizsgálódásnak is más természetűnek kell lennie. A gadameri felfogás szerint itt nem lehetséges a megfigyelendő tárgy felett teljes intellektuális kontrollt kialakítani, illetve kiküszöbölhetetlen marad valamiféle, a szó lehető legtágabb értelmében vett „pártosság”, egyfelől a tanulmányozott jelenség természetéből, másfelől a megfigyelő kontextushoz kötöttségéből adódóan (Taylor, 2002). Érzésem szerint ugyanerre a problémára világít rá a Szabó által szembeállított apodiktikus és argumentatív bizonyítás is: társadalmi problémák esetén az előbbi legfeljebb szűk területen alkalmazható (Szabó, 2012: 10–11).

Tehát nem gondolom, hogy egyes szűkebb, konkrét területeken ne lehetne különbséget tenni a különböző vélemények között. Eszem ágában sincs azt állítani, hogy ne létezne szakértelem különböző társadalmi ügyekben. Mindössze arra szeretnék rávilágítani, hogy annak természete, határai és érvényesülése jóval problematikusabbak, mint azt az építész-metafora második értelmezése sejtetni engedi: a társadalom megfigyelése során aligha bukkanhatunk „statikai törvényszerűségekre”. Két szempontot mindenképpen érdemes szem előtt tartani: egyfelől azt, hogy – a társadalmi-politikai valóság előbb vázolt természete miatt – az ilyen ügyekből tág értelemben vett „pártosság” korántsem küszöbölhető ki olyan mértékben, mint a természettudományos vizsgálódásból. Másfelől pedig azt, hogy a szakértelem is nyelvhez kötött, ha pedig érvényesülni akar, akkor *a fortiori* igaz, hogy meg kell tudni fogalmaznia állí-

tásait, érvelnie kell, és ezáltal szembenéznie az összes problémával, ami az emberek közötti megértésben csak lehetséges.⁴ Azaz részt kell vennie egy emberek közötti játékban, ahol megítélése nem csak attól fog függeni, hogy „birtokolja-e az igazságot”. Ezt a kettősséget – a vélemények közötti különbségtéves lehetőségét, ugyanakkor azok kifejezéshez, egy konkrét beszédssituációhoz, tágabb értelemben nyelvhez kötöttségét – megítélésem szerint jól szemlélteti Wittgenstein esztétikai ítéletről és hozzáértésről alkotott elképzelése, amelyet általánosíthatónak, és ezáltal problémánk esetében alkalmazhatónak is vélek: „Amikor valamiről esztétikai ítéletet alkotunk, nem csak meresztjük rá a szemünket, mondván: »Jaj, de gyönyörű!« Megkülönböztetjük azokat, akik tudják, hogy miről beszélnek, és akik nem tudják. Ahhoz, hogy valaki gyönyörködhesen az angol költészetben, tudnia kell angolul. [...] Nem úgy *használjuk* a muzikális ember kifejezést, hogy inkább neveznénk muzikálisnak azt, aki »Ó!«-t kiált, ha egy darab felcsendül, mint egy kutyát, aki zenezőre csóválja a farkát.” (Wittgenstein, 1998b: 15. – kiemelés I. G.)

A szakértelem megítélése tehát jelentős részben egy konkrét „nyelvjátékhoz”, ezáltal pedig a közösségi konvencióhoz kötött. Marad persze a talán legfontosabb kérdés: de mégis mennyiben? Itt csak a probléma számomra feneketlennek tűnő mélységére mutathatok, azzal a megjegyzéssel kiegészítve, hogy ez valószínűleg a konkrét esetek függvényében változik.

Az már más kérdés, hogy a fentebbi belátások – legalábbis az én véleményem szerint – nem feltétlenül állnak ellentétben a Gajduscek által felvetett „empirikus” problémával, nevezetesen azzal, hogy gyakran tapasztaljuk: igenis létezik politikai manipuláció, sőt, néha még „szemérmetlen hazugsággal” is találkozunk. Egyfelől azért, mert a sikeres politikai stratégiához hozzátartozik, hogy a beszélő az eredményesség érdekében nem mond el mindent (Szabó, 2003: 225.). Másfelől pedig, bár alapvetően igaz lehet, hogy a beszéd „elvileg mindig »kéznél« van, mindenkinek a rendelkezésére áll”, és „ez a legdemokratikusabb és legáltalánosabb politikai eszközünk” (Szabó, 2014a: 214.), mindazonáltal szerintem ésszerűnek tűnik feltételezni, hogy – mint arra Gajduscek is rámutatott – minden demokratikussága ellenére a beszélők nem egyenlő arányban alakítanak egy-egy politikai diskurzust. Ennek oka alighanem a lehetőségek és az igények (anyagiak, nyilvánossághoz jutás, a politikai akarat eltérő szintje, eltérő informáltság, stb.) különbségei a társadalom egyes tagjainál. Úgy vélem tehát: a deliberatív demokrácia mellett hozhatók fel normatív érvek, érezhető iránta szimpátia, mindazonáltal összekapcsolódása a diszkurzív szemléletmód ismeretelméleti belátásaival pusztán esetleges. Utóbbiak feltételezésem szerint ugyanúgy kapcsolódhatnak egy „realista” demokráciaelmülethez is. Avagy, a Maarten Hajer által is alkalmazott terminológiával (Hajer, 2004: 165.) kifejezve: a diszkusszió korántsem mindig és magától értedően hordozza a deliberáció normatív minőségét.

RELATIVIZMUS

Végül érdemes kitérni még egy, a diszkurzív politikatudománnyal kapcsolatban gyakran visszatérő, és kétségtelenül fontos problémára, a korábbiakban kifejtettekhez szorosán kapcsolódó relativizmus kérdésére is. Gajdusчек írásában – mint már korábban idéztem – ez így kerül elő: „Az a felfogás azonban, amely szerint csak egymás mellett futó, önmagában egyenértékű értelmezések vannak, kihúzza a talajt a tudományos gondolkodás alól, és – amennyire ezt én meg tudom ítélni – lehetetlenné teszi a racionális érvelést.” De figyelemzettettek már a diszkurzív megközelítésmóddal szemben a „perspektivizmus” veszélyeire is, értve ez alatt azt, hogy a megalapozatlan, „ostoba” vélemények melletti kiállítás méltánylása könnyen a párbeszéd felfüggesztésével végződhet, az pedig „nem vezet semmi jóra” (Kulcsár-Szabó, 2011). Hasonlóan ezekhez a kritikákhoz, vádolták már a diszkurzív megközelítésmódot episztemológiai anarchizmussal is (a vád Béndek Pétertől származik, lásd Szabó, 2014b: 47), azaz a Feyerabend-féle *anything goes* tételének (Feyerabend, 2002) való behódolással.

Nos, ezekkel a vádakkal szemben én korántsem gondolom, hogy a nyelvi fordulat elméleti hozadékának adaptálása már önmagában relativizmushoz vezetne. Másképpen megfogalmazva: elképzelhető középút a „törzsökös objektivizmus” és a fentebb idézett kritikák által a diszkurzív szemléletmódnak tulajdonított teljes relativizmus között. Ha kizárólag a fenti két alternatíva létezne, az az alábbi kérdésfeltevéshez hasonlítana: „De hát hogyan köthetek nyertes fogadást, ha nem lehet a futam befejezése után fogadni?” (A. Kennyt idézi: Schneider, 2002: 277.) De nyugodtan tekinthetjük ezt a kettősséget Ricoeur nyomán az objektív valóság–szubjektív értelmezés kettőséhez hasonló „pusztító dichotómiának” is. Ahogy a fentebb idézett Wittgenstein-interprettátor kifejti: ha a nyelv „átlátszatlansága” miatt nincs is hozzáférésünk az „abszolút igazsághoz”, ez még nem jelenti a logikus érvelés feladásának szükségességét. Ha a racionális vita szükségessége nem is alapozható meg, mindenképpen plauzibilissé tehető azáltal, ha rámutatunk arra, mi lenne velünk nélküle. A nyelvi fordulat elméleti belátásainak elfogadása tehát korántsem vezet szükségszerűen „posztmodern relativizmushoz” – utóbbi elkerüléséhez mindössze arra van szükség, hogy mondanivalónkat ne Rorty vagy Feyerabend, hanem mondjuk inkább Wittgenstein felől alapozzuk meg.⁵ (Schneider, 2002: 265–282.)

Hasonlóképpen „kétarcúnak” jellemezhető a tág értelemben hermeneutikainak nevezett mozgalom is Gadamer egyik értelmezője szerint (Wachterhauser, 2002). Az egyik tábor (például a késői Heidegger, Derrida, vagy ide sorolva Rorty) szerint immár értelmetlen olyan filozófiai alapproblémákkal foglalkozni, mint igazság, valóság, a jó és a helyes mibenléte, stb. Ezzel szemben a másik tábor, például Gadamer szerint a hermeneutika célja nem véget vetni az ilyen fogalmakról való gondolkodásnak, mindössze rámutatni tudásunk

korlátaira, konkrétan annak tradícióba ágyazottságára és nyelvhez kötöttségére.

Az igazsághoz való viszony nyilvánvalóan összefüggésben áll az egyes vélemények közötti viszonytal, azaz a Gajduscek által is említett racionális eszmecsere lehetőségével. Bár gyakori vád, az emberi tudás végességének és tradícióhoz kötöttségének feltételezése azonban semmiképpen sem jelent radikális inkommenzurabilitást: a normatív álláspontok közötti különbözőség magában foglalja a normatív problémák létének elismerését, mint közös alapot. „A priori inkommenzurabilitás” helyett tehát legfeljebb „kontingens inkommenzurabilitásokról” beszélhetünk, abban az értelemben, hogy az egyes tradícióba ágyazott vélemények közötti kommunikációnak lehetnek nehézségei, mindazonáltal a megértés lehetősége egyáltalán nincs kizárva (uo.: 64–65.). Gadamer előszeretettel beszél *horizontokról*, amelyek az emberrel együtt mozognak, és lehetséges összeolvastásuk (Gadamer, 1993: 345–347.; Taylor, 2002: 136–141.).

Emellett felhozható érvként a radikális inkommenzurabilitás tézise ellen, hogy az önellentmondást tartalmaz, mivel azt feltételezi, hogy minden (Wittgensteinnel) nyelvjátékban vagy (Gadamerrel) normatív tradícióban csak annak saját, belső mércéje érvényes, ugyanakkor ő maga minden vonatkoztatási rendszeren kívül helyezi magát, és így mutat rá az *összes* álláspont egymással való összemérhetetlenségére (Schneider, 2002: 111–120.). A fentebbi néhány érv azt próbálta meg körüljárni, mivel (nem) jár egy megközelítésmód előfeltevéseinek elfogadása. Azt továbbra sem állítom, hogy a politika világában mindig teljesülnének a gadameri *im Gespräch sein* normatív követelményei. A tudományos életben való érvényesülésük viszont megítélésem szerint lehetséges és kívánatos.

Gajduscek érvéhez visszatérve: nem hiszem, hogy a diszkurzív szemléletmódból minden értelmezés egyenértékűsége következne – még akkor sem, ha Szabó Márton írásaiból kiérezhető egyfajta, egyébként teljesen legitim normatív vonzalom az „arisztokratikus” politikával szembeállított azon szemlélethez, amelyben a politika világában a közember mindennapi tudása ugyanúgy fontos és vizsgálatra méltó, mint a vezetőké, és amelyben „a politikus [n]em zseni, szemben az agyalágyult és tehetetlen tömeggel” (Szabó, 2014a: 15.). Az én értelmezésemben legalábbis ez még egyáltalán nem jelenti az *anything goes* tételének akceptálását. A wittgensteini és gadameri példa reményeim szerint azt is bizonyította, hogy az objektív valóság és az abszolút igazság megragadhatóságának problematizálása önmagában még korántsem tesz lehetetlenné semmiféle érvelést, így a tudományosat sem (ez talán a „perspektivizmus” problémájára is választ jelent). Összegezve: a „narratív fordulatnak” (Carver, 2004), és ehhez kapcsolódóan a jelentés használatelméletének (vö. Hajer, 2004: 163–165.) adaptálása a vizsgálgódások során nem vezet szükségszerűen relativizmushoz – másfelől viszont hozzájárulhat egyes problémák

jobb megértéséhez, ha úgy tetszik, kibővítheti a megismerés terét – mint ahogy a Szabó Márton tanulmányában is említett elpusztult fák példája mutatta. (14. o.)

KONKLÚZIÓ

A bevezetőben említett „ásás” végére érkeztem. Hogy sikerült-e legalább egy szűk területen kemény szikláig jutnom, döntse el az olvasó. Ha az írásnak van bármiféle hozadéka a közpolitikai diskurzuselemzésről folyó vita szempontjából, az, mint az írás kezdetén előrebocsátottam, kizárólag elméleti, az előfeltevésekkel, azok ismeretelméleti oldalával kapcsolatos lehet. Ebből a perspektívából nézve tehát szükséges még egyszer feltenni a kérdést: mire lehet tehát jó a diszkurzív közpolitika-elemzés? Nos, ha feltételezzük, hogy a megértés nem egyszerű és magától értetődő dolog, mindazonáltal legalább *néha* van rá tényleges igény, akkor a közpolitikai diskurzuselemzés bizonyos esetekben betölthet az alábbi történethez hasonló hasznos funkciót: „E társaság (Werner Heisenberg, Viktor von Weizsäcker, Martin Heidegger és Carl Friedrich von Weizsäcker) arról vitatkozott, hogy mi a fizika, illetve hogy mi az orvostudomány. Heisenberg és Viktor Weizsäcker kb. egy órán keresztül hevesen vitatkoztak egymással, s úgy tűnt, hogy nem találnak közös platformot, amikor is Heidegger – Carl Friedrich Weizsäcker elbeszélése szerint – bekapcsolódott a beszélgetésbe, és képes volt néhány mondattal úgy összefoglalni a két szembenálló álláspontot, hogy mindkét fél nemcsak hogy egyet tudott érteni az összefoglalással, hanem azt a bázist is megtalálták, amelyen a vita értelmesen folytatódni tudott.” (Schwendtner, 2012: 993.)

Természetesen eszem ágában sincs állítani, hogy a (köz)politikai viták mindig, vagy akár csak nagyjából a fentebbi vitához hasonló ideális beszéd-szituációban zajlanak le. Ha azonban legalább néhány esetben tényleges megértési probléma áll fenn, alighanem hasznos lehet megpróbálkozni annak áthidalásával – ehhez pedig segítséget jelenthet az értelmezési keretek feltárása, és a végső érvek közötti konvergencia lehetőségének keresése. A közpolitikai diskurzuselemzés problémáját kívülről, elméleti szemszögből néző emberként, számomra értelmesnek és üdvösnek tűnik Pál Gábor „középutas” javaslata (Pál, 2013), amely szerint a megfelelő célterületeken *érdemes* lehet ilyen jellegű elemzéseket alkalmazni.

JEGYZETEK

¹ Írásomban a diszkurzív politikatudomány szerzői – elsődlegesen Szabó Márton – munkái mellett a huszadik századi filozófia nyelvi fordulatának (*linguistic turn*) képviselőire is hivatkozom helyenként. Azzal, hogy egyes szerzők (például Wittgenstein és Heidegger) érveit egymás mellé rendelem, korántsem akarom azt állítani, hogy nézeteik között ne lennének jelentős különbsé-

gek. Céлом ezen, a diszkurzív szemléletmódot inspiráló szerzők egyes érveinek felsorakoztatásával egyes konkrét problémák illusztrálása. A huszadik századi angolszász és kontinentális filozófia szerzői tehát a nyelviség felé való közös fordulásuk miatt kerülhetnek méltán egymás mellé (Gadamer, 1993: 343.). Ugyanez vonatkozik az idéendő filozófusok gondolataira alapozó társadalomtudományi irányzatokra is. Néhány ilyen irányzat ismeretelméleti alapállásának különbségeihez vö.: Schwandt, 2010.

- ² Ankersmit nézőpontokat illető felfogásával sok hasonlóságot mutatnak Max Weber és Paul Veyne Szabó Márton által ismertetett nézetei: Szabó, 2011: 63–77.
- ³ Vö. Szabó Márton elemzésével a politikai tárgyak jelentésánáról: Szabó, 2011: 151–166.
- ⁴ És ezzel nem akarom azt állítani, hogy a természettudományban – már amennyire laikusként meg tudom ítélni – mindig minden olyan egyértelmű lenne, mint például egy egyszerű statikai számításban, és hogy az argumentációnak ott ne lehetne szerepe – ezt talán jól illusztrálja Einstein meglepődöttsége afölött, hogy szakmájában „az emberek többnyire a legerősebb érvekre is süketek, miközben mindig is hajlamosak voltak túlértékelni a mérési pontosságot” (Idézi: Feyerabend, 2002: 109.). Ebből a megjegyzésből viszont megítélésem szerint korántsem szükségszerűen következik a Feyerabend-féle tudománykép.
- ⁵ Wittgenstein és az általa inspirált társadalomtudományi irányzatok viszonya a relativizmushoz természetesen meglehetősen sokféleképpen értelmezhető probléma. Egyfelől van jogalapja annak a felvetésnek, hogy mivel Wittgenstein és a nézeteit a társadalomtudományban alkalmazó Peter Winch elképzeléseiben az egyes nyelvjátékok vonatkoztatási rendszerei különböző, egymással összemérhetetlen életformák, így a szerzők felfogása ismeretelméleti relativizmushoz vezet (Schwandt, 2010, 50–51.). Ezzel viszont egyfelől szembeszegezhető a korábban idézett Schneider-féle gondolatmenet, másfelől pedig Wittgenstein hivatkozásai a „közös emberi cselekvésmód”-ra, amely megteremtí az egyes nyelvjátékok közötti átjárás, az ilyen értelemben vett „nyelvtanulás” feltételeit (Neumer, 1991: 148–150.).

IRODALOM

- Ankersmit, F. R. (1997): *Aesthetic Politics. Political Philosophy beyond Fact and Value*. Stanford, Stanford University Press.
- Carver, Terrell (2004): Diskurzuselemzés és a „nyelvi fordulat”. (Ford.: Szegedi Gábor) *Politikatudományi Szemle*, XIII./4, 143–148.
- Feyerabend, Paul (2002): *A módszer ellen*. (Ford.: Mesterházi Miklós, Miklós Tamás, Tarnóczy Gabriella) Budapest, Atlantisz Kiadó.
- Gadamer, Hans-Georg (1993): Die Vielfalt der Sprachen und das Verstehen der Welt. In: *Uő: Kunst als Aussage*. Tübingen, Mohr Siebeck. 339–349.
- Gajdusчек György (2013): „Diskurzus” vagy „süket duma”? Gondolatok, megjegyzések Szabó Márton: Közpolitikai diskurzuselemzés c. dolgozatához. *Politikatudományi Szemle*, XXII./1, 117–130.
- Hajer, Maarten (2004): *Diskurzuselemzés és a szakpolitikák vizsgálata*. (Ford.: Szegedi Gábor) *Politikatudományi Szemle*, XIII./4, 161–167.

- Heidegger, Martin (2007): *Lét és idő*. (Ford.: Vajda Mihály, Angyalosi Gergely, Bacsó Béla, Kardos András, Orosz István) Budapest, Osiris Kiadó.
- Kulcsár-Szabó Ernő (2011): A hermeneutikai társadalomtudomány lehetőségei és a perspektivizmus problémái. *Politikatudományi Szemle*, XX./4, 148–153.
- Neumer Katalin (1991): *Határutak. Ludwig Wittgenstein késői filozófiájáról*. Budapest, MTA Filozófiai Intézete.
- Pál Gábor (2004): Politikai hermeneutika. Szabó Márton: A diszkurzív politikatudomány alapjai. Elméletek és elemzések. *Politikatudományi Szemle*, XIII./1, 337–348.
- Pál Gábor (2013): A közpolitikai diskurzuselemzés perspektívái – Hozzászólás egy vitához. *Politikatudományi Szemle*, XXII./2, 117–129.
- Safranski, Rüdiger (2000): *Egy némethoni mester. Heidegger és kora*. (Ford.: Rác Péter, Schein Gábor, Tatár Sándor) Budapest, Európa Kiadó.
- Schneider, Jan Georg (2002): *Wittgenstein und Platon. Sokratisch-platonische Dialektik im Lichte der wittgensteinschen Sprachspielkonzeption*. Freiburg–München, Verlag Karl Alber.
- Schwandt, Thomas A. (2010 [2003]): Three Epistemological Stances for Qualitative Inquiry: Interpretivism, Hermeneutics, and Social Constructionism. In: Mark Bevir (Ed.): *Interpretive Political Science*. London–New York, Sage. I., 35–68.
- Schwendtner Tibor (2012): A fizikus és a filozófus, avagy miért ne helyezzük gyámság alá a filozófiát. *Magyar Tudomány*, 2012/8. 993–997.
- Szabó Márton (2003): *A diszkurzív politikatudomány alapjai. Elméletek és elemzések*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Szabó Márton (2012): Közpolitikai diskurzuselemzés. *Politikatudományi Szemle*, XXI./3, 7–34.
- Szabó Márton (2011): *Politikai episztemológia*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Szabó Márton (2014a): *A közügy politikaelmélete*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem.
- Szabó Márton (2014b): *Kötőjelek. Írások tudományról, politikáról, közéletéről*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Szűcs Zoltán Gábor (2010): *Az antalli pillanat. A nemzeti történelem szerepe a magyar politikai diskurzusban 1989–1993*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Taylor, Charles (2002): Gadamer on the Human Sciences. In: *The Cambridge Companion to Gadamer*. Ed. by Robert J. Dostal. Cambridge University Press. 126–142.
- Wachterhauser, Brice (2002): Getting it Right: Relativism, Realism and Truth. In: *The Cambridge Companion to Gadamer*. Ed. by Robert J. Dostal. Cambridge University Press. 52–78.
- Wittgenstein, Ludwig (1998a): *Filozófiai vizsgálódások*. (Ford.: Neumer Katalin.) Budapest, Atlantisz Kiadó.
- Wittgenstein, Ludwig (1998b): *Előadások az esztétikáról*. (Ford.: Mekis Péter) Debrecen, Latin Betűk.